

Most gyorsan a gép elé ült, és sebesen keresgélni kezdett a neten, hogy miképp is lehet eljutni abba a Vlnába, épp május 1-jén.

És nem szól előre semmit, csak ott fog majd telefonálni, ha már leszállt. Gyere ki értem a reptérre. Itt vagyok.

Tudta, hogy egy kicsit el fog késni a vizitról, de ez most hirtelen nem érdekelte.

Ventspils, 2009 májusa

Magyar László András

ELSŐ TÍZ ÉVEM

Ismerd meg önmagad – tanácsolta Thalész vagy egyesek szerint Szolón. Szép tanács, ám valójában nem megfogadható. Hiszen önmagunk megismerésére csak törekedhetünk, célunkat nem érhetjük el soha. Személyiségünk, lényünk ugyanis a körülmények, hatások, emlékek és adottságok oly bonyolult szövedéke, amelynek nem csupán a titka nem megfejthető, hanem még teljes mintázata sem pillantható meg soha. A személyiség kialakulásáról rengetegen írtak már. Egyesek szerint énünk egész életünkben folyamatosan fejlődik, változik, mások szerint viszont lényege már az első négy, öt vagy nyolc évben végképp kialakul. Ami engem illet, szerintem is a gyermekkor a döntő: ekkor ugyanis énünk még képlékeny, így a minket érő benyomások mind mély nyomot hagynak anyagán. Talán ezek a nyomok alakítják ki lényünk alapmintázatát. Alább megkísérlem tehát összeszedni mindazt, amiből életem első tíz évében személyiségem felépülhetett. Tisztában vagyok avval, hogy emlékeim leginkább csak számomra érdekesek, és avval is, hogy alapjában nem túl fontos megtudni, miképpen lett egykor Lacikából László. Mégsem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy elalvás előtt ne meséljek még egy kicsit magamnak. Mivel pedig tudom, én mennyire szeretem mások történeteit hallgatni, abban reménykedem, hogy az enyéimre is odafigyel majd talán valaki.

Midőn megfogantam, szüleimnek már három leánygyermekük volt. Apám állítólag kijelentette, hogy addig, amíg fia nem lesz, nem hagy föl a gyermeknemzéssel. Ezért hát az egész család különös izgalommal tekintett az '56. januári események elé. Zsóka nővérem később azt állította, hogy apám fiú utód esetére busás honoráriumot ígért az ismerős szülészorvosnak. Az orvos, mikor látta, hogy megint leány született, bíróságban fütyit ragasztott nekem, amely azonban – tette hozzá sajnálkozva nővérem – előbb-utóbb bizonyosan le fog esni. Már nem emlékszem pontosan, vajon életem korai szakaszában miféle aggodalmak közt hányódtam, mindenesetre, higgyék el, a megjósolt esemény egyelőre nem következett be. Ráadásul ekkor már öt esztendeje nálunk lakó – eredetileg apáca – háztartási alkalmazottunk egy szép napon szüleim beleegyezésével elvitt a Lehel téri templomba, ahol is megkereszteltek, és ekképpen a Katolikus Anyaszentegyház kebelébe fogadtak. Így aztán helyzetem nem csupán nemi, hanem vallási tekintetben is kezdettől kétesnek bizonyult. Manapság ugyan az íveken már gondolkodás nélkül ikszelem be a „Férfi” rubrikát, arra a kérdésre azonban, hogy milyen vallású vagyok,

még mindig hosszas és zűrzavaros válaszokat szoktam adni. Ilyenkor avval vigasztalom magam, hogy Szent Pálnak vagy Szent Péternek sem lehetett sokkal könnyebb dolga, illetve, hogy mindenesetre a fűtym még mindig megvan.

Gyermekkoromban a Sziget és a Pannónia (későbbi Radnóti és Rajk) utca sarkán laktunk, a félemeleten, egy négyszoba-hallos, cselédszobás, könyvekkel zsúfolt lakásban. Tizenhat esztendőn át heten éltünk itt, apám, anyám, három nővérem, keresztanyám, valamint jómagam kezdetben egész kicsiny, később lassan növekvő változata. Apám fekete szemüveges, híres és tekintélyes orvos volt, sőt egyetemi tanár, majd klinikaigazgató, anyám érettségizetlen, ám négy nyelven beszélő könyvtáros. Családunkhoz tartozott még két nagymama, egy nagybácsi, egy nagynéni, valamint néhány, többnyire öreg és furcsa rokon. Hatéves koromban elhunyt anyai nagyapámból csak savanyú öregférfi-szagára, valamint sípoló hallókészülékére emlékszem, apai nagyapámból pedig még ennyire sem, mivel őt születésem előtt tizenkét esztendővel „elhurcolták” a nyilasok. Bevallom, máig rejtély számomra, hogyan lehetséges egy ősz bajszú, csokornyakkendős és nyugdíjas MÁV-tisztviselőt elhurcolni, ám remélem, sosem tudom meg, mi módon megy végbe a gyakorlatban az ilyesmi.

Családunk az átlagosnál gondtalanabb és boldogabb életet élt, erre hamar rá kellett ébrednem, ha óvodás-, majd osztálytársaimnál vagy rokonainknál jártam vendégségben. Nekünk még autónk is volt, kezdetben Moszkvics, a 60-as évek közepétől pedig egy használtan vásárolt Opel, amelynek jelzője előbb zöld, majd narancssárga, végül pedig piros vonallal mutatta az egyre növekvő sebességet, és amely sokáig büszke magányban álldogált a szocialista módon csendes Sziget utcában. Emellett a mi lakásunk nagy volt és illatos, míg másoké apró, zsúfolt és zsírzagú. Én hazajártam ebédelni, míg osztálytársaim a napközi keserű kenyerét ették, s miközben mi általában a Balatonnál nyaraltunk, a többiek a Kresz Géza utcában és a Kistéren focizták végig a szünidőt. Nem is beszélve arról, hogy anyám franciául és németül veszekedett a nagymamámmal, mások családtagjai viszont magyarul szidták egymást, csúnya szavakat is használva közben. Mindebből tehát hamar fölmérhettem, hogy kivételezett helyzetben élek, ami miatt sokáig kínos szégyenérzet töltötte el ifjúi lelkem.

Emlékeim szerint – talán részben otthonom paradicsomi volta, részben pedig kis termetem és véznaágom miatt – mindig is féltém a külvilágtól, és legszívesebben családom körében tartózkodtam. Három nővérem és anyám teljesen kielégítette kommunikációs igényeimet, hiszen mind a négyen rendkívül sokat beszéltek, okosak voltak, és mindig csupa érdekeset mondtak. Nevelésemben elsősorban ők vettek részt, apám ugyanis egész nap és egész éjjel dolgozott, csak az étkezéseknél találkozott velünk. Keresztanyám hatása pedig – néhány hangulatosan rémítő, de töredékesen elbeszél tanyasi történeten kívül – főként vallási neveltetésemre és táplálásomra terjedt ki.

Gyerekszobánkban, amelyben nővéreimmel tizenhat éves koromig, két kihúzó ágyon együtt aludtunk, mind a négyünknek volt egy-egy fényes, barnára polírozott, lenyitható asztallapú, úgynevezett kombinált szekrényünk. Felül iskolaszereinket és kincseinket, alul a fiókokban pedig ruháinkat tartottuk. A szekrények állapota és szaga mindent elárult tulajdonosáról. Mari nővéremnél parfümillat, rend és érinthetetlen gyűjtemények dobozrengetege, Annánál zsúfoltság és mutatós ötletesség, Zsókanál pedig – aki csak négy évvel volt idősebb nálam – kosz, rendetlenség és a szekrényben hagyott ételmardékok áporodott szaga uralkodott. Én mégis az ő szekrényét szerettem leginkább sutytyomban nézegetni, mert belső falát felragasztott színészképek és iskolai fotók borították, a fiókjai mélyén pedig mindenféle kincs lapult: ákombámok betűkkel írt szerelmes levelektől, obszcén rajzokon át félig használt rágógumikig és megszürkült csokoládéig

megannyi gyönyörűség. Saját szekrényemre természetesen nem emlékszem, ahogyan önmön szagát sem ismeri az ember.

Bizonyára sokan fölteszik a kérdést: ekkora lakásban négyünknek miért csupán egyetlen közös szoba jutott? Mindehhez tudnunk kell, hogy apám egyetemi tanári fizetését magánrendeléssel egészítette ki, ehhez pedig nemcsak a dolgozószobájára, hanem várószobára is szüksége volt. A váró funkcióját az úgynevezett sarokszoba látta el, amelyet a betegek elkápráztatására egy csipketerítővel letakart zongora, egy rémes ólomkristályokkal és porcelánokkal ékeskedő „vitrin”, egy hatalmas, intarziás „tabernákulum” és számtalan, egymás fölé aggatott, nyomasztó festmény ékített. A várakozóknak e díszletek közt kellett ámulva üldögélniük, amíg apám be nem szólította őket könyvekkel körülvett rendelőjébe. E sarokszoba alakította ki bennem a burzsoáziáról alkotott ideámat: ahol nincs könyvespolc, zongora, tabernákulum és vitrin, ott számomra ma sem lehet szó polgári létről, akármit dumálnak is egyesek.

A sarokszoba és a gyerekszoba közt foglalt helyet szüleim hálója, amely anyám szobája is volt egyben: itt a kinyitható ágyon, a faragott szekrényen és a két kis íróasztalocsán kívül egyéb bútor nem állott. Délutánonként leginkább itt szerettem heverészni: ilyenkor olvastam, vagy anyám történeteit hallgattam. Anyám remek elbeszélő volt, vagyis imádott pletykálgatni. Mindenkiről tudott valami megalázó titkot, amellyel nyilván az illető sem volt tisztában soha. Anyám gondolkodására az egyértelműség s egyben a kétosztatóság volt jellemző: a világot nyilasok és zsidók, nímándok és valakik, nebbichek és vagányok, untám alakok és csinos pasik, jó firmák és derék nők népesítették be, egyéb kategória nem létezett. Volt, aki vitte valamire, volt, aki nem. Aki nem, az „gyengus alak” volt, a politikusok, uralkodók, forradalmárok és hasonlók pedig pártállástól és történelmi kortól függetlenül egytől egyig gazembereknek, csirkefogóknak vagy szélhámosoknak bizonyultak. A történelemtől és hazámról való ismereteim zömét tehát, azt hiszem, anyám eme kétosztatú, kelet-nyugati díványán szereztem.

A lakás geográfiájához még hozzátartozott a „hall”, ez az ablaktalan átjárószoba. Itt oldalt állt az ebédlőasztal, amely körül minden áldott nap együtt vacsoráztunk, és minden vasárnap együtt ebédeltünk, illetve ahol már a 60-as évek elején megjelent a televízió, mely esti programjainkat a továbbiakban oly végzetesen meghatározta. A hallból nyílt a konyhafolyosó: bal felől a kamra és a vécé ajtajával, jobb felől pedig háztartási alkalmazottunk és egyben keresztanyám, Szanika szobájával. A folyosó végét a konyha zárta le.

Szanika eredetileg Szaniszla nővér néven a Szociális Testvérek Társaságának szerzetese volt, anyámmal nagyjából egyidős. Rendjének feloszlata után, 1951-ben került hozzánk. Apám ugyanis a 30-as évek második felétől a Szociális Testvérek orvosaként működött, és igen jó kapcsolatba került a rendfőnökkel, Schlachta Margittal. Mikor aztán '44 nyarán attól tartott, hogy ifjú feleségét deportálhatják, Schlachtaék elrejtették anyámat egyik balatoni házukban. 1951-ben azután a rend került bajba, s apám nyújtott segédkezet nekik, ami nemcsak Szanika – valljuk meg, nem teljesen önzetlen – befogadásában, hanem abban is megnyilvánult, hogy a szétszóratás negyven éve alatt a rend rendszeresen nálunk tarthatta lelki gyakorlatait. Ilyenkor egy csapat lesütött szemű, kosztümös, csúf néni jelent meg nálunk, akik szóltanul keresztanyám szobájába surrantak, hogy ott titokzatos dolgokat műveljenek. Szanika gondosan elfüggönyözött ablakú, örökké levendulaillatú homályba burkolózó rejteke egyébként is igen alkalmas volt az efféle tevékenységekre, hiszen falait mindenfelől ijesztő, vért és szenvedést ábrázoló szentképek és kínban vonagló corpusok borították. Én mégis nagyon szerettem itt tartózkodni. A hideg kőpadlón térdepelve a szent homályban keresztanyámmal együtt

sutyorogtuk a különös, érthetetlen imákat, míg én rezgő orrlikkal szívtam be a mennyország utánózhatatlanul izgató, csábosan rémítő illatát.

Szűkebb hazám az Újlipótváros volt, amelynek határait a Szent István körút, a Duna, a Váci út és a Wahrmann Mór (Victor Hugo) utca alkotta. Ez a terület – amely gyakorlatilag a két háború közt épült önálló városrészé – akárcsak Caesar szerint Gallia, három részből állott: a Pozsonyi út két oldalán laktak a gazdag zsidók, a Fürst Sándor és a Visegrádi utca közt a középosztály, míg a Visegrádi utcán túl többnyire a prolik, illetve a nagyon szegény zsidók éltek. (Rokonom, Izidor bácsi nyakkendőtisztító műhelye is itt működött.) Általában elmondható, hogy az Újlipótvárosban a zsidók, ha nem is voltak többségben, ám valamiképpen domináltak: meghatározták a *genius loci*-t, a szellemi élet és a kiskereskedelem jellegét egyaránt. A házak aljában meghúzódó üzlethelyiségekben még olyan atavisztikus személyiségeket lehetett találni, mint Braun urat, a libást, Kuk Miksát és Kovács Dezsőt, a zöldségest, Fülöp urat, a könyvkötőt, Arikát, a cionista könyvárut, Lángnét, a szemfelszedőt, vagy Pusztai urat, az egykori légionárius s kényszeresen kukorékoló trafikost. Ráadásul a kerület telis-tele volt zsidó intézményekkel, a Joint konyhájával, a Hegedüs Gyula utcai imaházzal, a Visegrádi utcai ortodox hentesüzlettel, a Goldmark-teremmel vagy Tani bácsiék Fürst Sándor utcai vívőiskolájával és óvodájával, ahova, ki tudja, miért, szinte kizárólag zsidó gyerekek jártak. Általános iskolai osztályom társadalmi összetétele azonban e zsidó hegemonia ellenére erősen vegyes volt: a gazdag – zsidó és keresztény – úrigyerekek mellett akadtak osztálytársaim közt kifejezetten nyomorult zsidók, sőt árva zsidók is, a többséget pedig a keresztény alsó középosztály és a proletariátus gyermekei alkották. Így barátaimhoz járva vendégségbe a legkülönbélebb lakásokba és életmódokba nyerhettem bepillantást. A Szent István parki óriás teraszos luxuslakástól – ahol főkötös szobalány szervizolta a kakaót kuglóffal – a Kádár utcai szoba-konyháig – ahol viszont a nagypapa a konyhai kiöntő alatt aludt, és svájcisapkát viselt a vízcseppek ellen – szinte a teljes magyar spektrumot volt alkalmam felmérni a megfelelő illatokkal, étkezési, tisztálkodási és öltözködési szokásokkal és szülői szövegekkel egyetemben.

Gyermekkorom – bár voltak hímnemű barátaim is – elsősorban engem dédelgető nők között telt. Anyámon, keresztanyámon és nővéreimen kívül két nagyanyám, nagynéném és Ágnes néni is e hölgyek közé számítható. Ágnes nénit apám egyik nagybátyja hagyta ránk mint sógornőjét. E „geschichtlich und gesichtlich” egyaránt mélységesen zsidó néni férje Ukrajnában pusztult el az aknamezőkön, ő maga pedig beszercei származású, szegény, sértődős és határozottan pisiszagú öregasszony volt, aki egész nap nálunk üldögélt, ódon kuplékra, jiddis dalokra és a gojokkal szembeni örök gyanakvásra, valamint különös egészségügyi szabályokra oktatott bennünket. Például, ha szomjasak vagyunk, nem szabad innunk, vagy hogy tilos erősen kifújnunk az orrunkat, mert attól az agyunk károsodik, illetve, hogy a zsidók azért okosabbak, mert nem fogyasztanak alkoholt. Ezenkívül a Margitszigetre és a Szent István parkba hordott bennünket, ahol hasonszórú, németül beszélő, üldözött nénikkel társalkodott, és közben keserűen sóhajtozott. Fején fehér cérna hajhálót viselt, cipőjén oldalt leffentyűs ablak nyílt a tyúkszemének, ha pedig hazaindult este Hunyadi téri lakásába, mindig nyögött egyet, és azt mondta: „Nugemavejta.”

Csakhogy az engem körülvevő nők sora evvel korántsem zárul le, hiszen ott voltak még a szomszédok, Györgyi néni és lányai, Zsuzsi és Kati, a folyosó végén lakó Ilonka néni, az emeleti Rédei Márta, Zala néni, a tanító nénik, Margit és Edit néni, anyám barátnői, Hancsi, Piri és Stefi, nővéreim barátnői, Jäckel Anni, Lamm Jutka, Szathmáry Kati, Zsíros Rózsai, Tarján Éva és Vera, aztán Farkas Éva, a doktor néni vagy éppen a

sok nőnemű rokon: a reszketős Edit néni, a nagyhangú Lala néni, Elza és Manca, Heli néni, a csinos, vörös hajú Vera és anyja, Hilda, a kassai Anni és lánya, a szépséges Julika, a bécsi Annus néni, a rekedt Rózsi néni, az erőszakos Ilus néni és az örökké keserű Zsuzsa vagy éppen Rakás néni, de utóbbi, azt hiszem, nem rokon volt, és nem is így hívták igazából.

Férfiből a mi családukban feltűnően kevés akadt: nagybátyám, Tomi, aki laboráns orvosként Dongó kerékpáron és barna sortban járt ki budakeszi munkahelyére, és akinek sajátos humora és világszemlélete máig ható benyomást tett rám, sokáig agglégény maradt, aztán negyvenes évei közepén meglepetésszerűen megnősült, és két igen jól sikerült lányt nemzett. Rajta kívül csak anyai nagyanyám testvére, az ősz vakondokra emlékeztető Ernő bácsi járt föl hozzánk néha: leült az ebédlőasztalhoz, és egy papírról disznó vicceket olvasott föl rekedtes hangján. Nagyanyám másik (mostoha)testvéreivel, Kadosa Pál zeneszerzővel, a Sztálin-kantáta szerzőjével és zongoristagenerációk zseniális tanárával elvéve találkoztam: a riadt óriáscsecsemőre emlékeztető Pali bácsi olyan gátlásos volt, hogy hozzánk, gyerekekhez egy szót sem mert szólani soha. Ott volt még a szép és kedves, pálócosan beszélő Laci bácsi és nálam pár évvel idősebb fia, gyermekkori példaképem, Palo, ők azonban Kassán laktak, így csak ritkán látogattak meg bennünket. Pesten élő másod-unokatestvéreimmel, Ferivel, Gáborral és Andriossal sosem barátoktunk össze igazán. A kurta sort a fél szemére vak és magas hangú Izidor bácsi zárta, aki szintén anyám rokona volt, s csúf és mogorva feleségével, Jankával a Visegrádi utcában tartott fönnyakendőtisztító üzletet. Izidor bácsi általában egyedül jött el hozzánk, Hunyad csokit vagy tojásflippet hozott papírzacskóban, és mindig azt mondta, hogy „komolyan”. Evvel a férfiak sora le is zárult, a család férfitagjainak zömét ugyanis Ukrajnában, Szlovákiában, a pesti Duna-parton vagy különféle koncentrációs táborokban ölték meg, akinek pedig sikerült megmenekülnie, az jobbnak látta, legkésőbb '56-ban, külföldre távozni.

Két nagyanyámról még nem beszéltem: mindketten közel laktak hozzánk, egyikük a Pannónia és a Gergely Győző utca sarkán, az ávósgarázsszal szemben, másikuk pedig a Szent István körúton. Anyai nagyanyám örökké aggodalmaskodó és látványosan merengő, tipikus újlipótvárosi asszony volt. Kövérkésen, lassan járt, ferde vállal rettentő kalapkáiban, és folyton hipertóniájával és thromboflebitiszével küszködött. Dúsgazdag likőrgyáros családból származott, ám korán elvesztette édesanyját. Haszonleső apja nagy szerelme, Frédi helyett egy sikeres, fess és meglehetősen gátlástalan természetű ügyvédhez adta feleségül, aki mellett védett és gondtalan, ám megaláztatásokkal teljes életet kellett élnie. Lisz mama – így neveztük, mivel keresztneve Alice volt, amelyet ő mindig rövid á-val, a szóvégi e-t is érzékeltetve ejtett – remek nagymamának bizonyult, hangulatos, perzsaszőnyeg-illatú otthona elképesztő mennyiségű kincssel és mütyürkével volt teli, remek mandulatortát, rétest, halpaprikást tudott készíteni, tenyerünket pedig minden látogatásakor teliszórta fillérekkel vagy dianás cukorral, s lenyűgöző módon „muci-muci-mucili”-nak és „pumilinak” nevezett bennünket. Emellett csodálatos, megható történeteket mesélt hatásosan remegtetett hangján germán hősökről vagy Kis és Nagykolosról, Adyt, Heinét szavalt fejből, és franciául meg németül panaszkodott anyámnak zsebkendőt szorongatva párnás kezében, amelyet néha színpadias keccsel emelt szeme sarkához. Hetvennyolc évesen, agyvérzésben hunyt el, filodendronjait az Állatkertre, lakását nagybátyámra, legszebb ezüstkannáját s nagyapám szivargyűjteményét pedig énram hagyva.

Apai nagyanyám sokkal kevésbé úriás jelenségként él emlékezetemben. Testes, kifejezetten csúnya, krumpliorrú, de folyton nevető, éles eszű s tevékeny, felvidéki szárma-

zású asszony volt. Sokat beszélt, mindenbe beleszólt, s imádta kavarni a szart, ám eközben zseniálisan főzött, és látszott rajta, hogy élete minden pillanatát élvezettel éli meg. Hetvenvalahány éves korában azonban agyvérzés érte, s fél oldalára megbénulva 92. évében bekövetkezett haláláig toloszékbe kényszerült. Humorát és erőszakosságát egyaránt megőrizve ettől kezdve kizárólag vénlány nagynéném folyamatos utasításával és zaklatásával foglalkozott, evett, pletykálgodott, tévét nézett, s olykor szlovák népdalokat dúdolgatott nekünk. Hetente legalább egyszer-kétszer illett apámat átkísérnünk hozzá egy-egy rövidke és kínos látogatásra, amelynek során szűrős és nyálás puszikat kaptunk elferdült ajkától, miközben végig kellett hallgatnunk nagynénénk jogos panaszáradatát és szeretetteljes vádjait.

Nagynéném, apám húga, ez a vékony, egyenes tartású, feltűnően elegáns és hasonlóképp feltűnően csúnya vénlány elképesztő önfegyelemmel, kitartással és energiával ápolta szörnyeteggé nyomorodott nagyanyámat majd' tizenhat nehéz esztendőn át. Apai nagyapám – akit nagynéném valósággal istenített – egykor nagyreményű MÁV-tisztviselőként, „államtudományi doktorként” kezdte karrierjét, ám zsidó származása miatt már fiatalon nyugdíjazták. Ettől fogva a család cífra – cselédes-nappalis, a látszatra kínosan ügyelő – kispolgári nyomorban tengette napjait. Egyetlen gyermek taníttatására tellett csupán, így, míg tehetséges apám az orvosegyetemen brillírozott, nagynéném női szabóként kereshette szűkös kenyerét, s hallgathatta anyja burkolt szemrehányásait. Kijutott neki az üldöztetésből, majd abból a magányból is, amellyel Isten a csúnyaságot és a szegénységet szokta büntetni. Az ötvenes évektől azonban, német nyelvtudásának és szorgalmának köszönhetően, váratlan karriert futott be a Képcsarnok Vállalatnál, s végül a Váci utcai Csók Galéria megbecsült vezetőjeként ment nyugdíjba. Noha életét folytonos pszichoszomatikus panaszok közepett töltötte, kilencvenhat évet ért meg teljes testi-szellemi épségben. Minden reggel tornázott, s 90. évéig a Lukács uszodában rótt a hosszokat. (Ekkor azért hagyott fel az úszással, mert, mint mondta, különben nem tudott volna meghalni.) Mikor daganatos betegsége már erős fájdalmakat okozott neki, hihetetlen bátorsággal, önkezeléssel vetett véget életének. Máig nem tudom eldönteni, példaképnek választható-e olyasvalaki, aki szinte sosem részesült a boldogság áldásában, mert ha igen, olyan kívánnék lenni, mint ő. Legfőljebb szeretnék egy kissé hamarabb meghalni, ha lehet.

Életünk tehát rendezett keretek közt, békésen és boldogan csordogált medrében, emlékezetes karácsonyesték, balatoni nyaralások, boldog születésnapok, az óvoda, majd az iskola ritmusa által meghatározottan. Nyolcéves koromban azonban apám megvásárolta az elhunyt Hetényi professzor leányfalusi házát, és ez jelentős változásokat hozott az életemben. Az ódon és minden felújítási kísérlet ellenére örökösen romos leányfalusi villa ugyanis maga volt a csoda, és Leányfalu örömei, élményei kimeríthetetlen forrásának bizonyult számomra. Hamarosan jó barátokra tettem szert, Mohácsi Janira és Lacira, akik egy helybéli alkoholista gyermekei voltak, a csodálatos és még nálam is véznább, vallásos katolikus, hétgyermekes családból származó Kollai Gézára, illetve a mélységesen szórakoztató Fábry Péterre, aki később Sándor álnéven vált sajnós híressé, és akitől rengeteg érdekes, bár ma már csak részben használható információt szerezhettem a műkincsek világára, a nemi életre, a zsidók bűneire, illetve az állatok kíntására vonatkozóan. És hát ott volt a Duna, amelynek partján rendszeresen összegyűlt a háború előtti időket idéző úri társaság, Binderék, Spellenbergék, Havasék, Ratkóczyék, Quirinék és a többiek, s ahol az ember szájtátva bámulhatta, amint Fischer Kuki és Wein Ádám a Karinthy Cini–Csurka Pista szerzőpárossal vívja magas szintű fejés- vagy tengőcsatáit. De lejött néha a partra hóna alatt sárga gumicsónakjával a hórihorgas Jankovich

gróf, unokájával az előkelő Eleméri Elemérné vagy éppen Hetényi pénzügyminiszter is – aki a kommunistákat megvetően csak „ezek”-ként emlegette – s körülöttük nyüzsgött a sok-sok gyerek, akikkel gyönyörűség volt az élet. Szneciztünk, átuszogattunk a Kacsaszigetre, iszapcsatáztunk, csónakáztunk, bejártunk Szentendrére, békát fogtunk, kincseket gyűjtöttünk a Duna-parton, szalonnát sütöttünk, kővárákat építettünk, almát loptunk Kuhariktól, kirándultunk a Krokodil-gödörhöz, a pócsmegyeri homokbányához és a Vöröskőre, esténként pedig pokrócba burkolózva ültünk a kertmoziban, és néztük a folyton megszakadó, „esős”, torz hangú filmeket az iszapillatú, békakuruttyolásos-kabócapirregés Duna-parti éjszakában. Egy szép reggel pedig – 1965 körül történhetett – éppen a Duna felé bandukoltam horgászbottal a kezemben, mikor meggyipros magyar válogatott melegítőben maga Fidel Castro futott velem szemben a parti ösvényen. Ezt azóta se hiszi el nekem senki, pedig itt dögöljek meg, ha nem igaz.

De ez később történt, maradjunk egyelőre életem első éveinél. Ezek színtere valójában igen szűkös volt, nagyjából a fent ismertetett lakásra, a Szent István parkra, a Margitszigetre és néhány balatoni üdülőhelyre, Győrökre, Szabadira korlátozódott. A korai nyaralásokból alig emlékszem néhány foszlányra: egy szőke kislányra, akivel Győrökön játszottam sokat, a biciklire, amelyen Anna nővérem vitt a vendéglőbe – látom magam előtt, ahogy csípője, amelybe kapaszkodom, ide-oda ring pedálozás közben – nagybátyámra, Tomira, ahogy a kerti asztalon álló kakaóslábost kavargatja, fel-felemelve a kanalat, magasról csurgatva alá a sötétbarna lét. Egy kertvendéglőre, amelynek tulajdonosa ősz szakállat visel, és azt mondogatja, „mególgjuk”, a ház mögötti töltesen zakatoló vonatokra és a gumimatrac-kalózcstatákra, amelyeket Nagy Andrissal, a későbbi íróval vívtam a lángos- és napolajillatú, kékesszürke vízben. Egyszer Bulgáriában is jártam repülővel. Valahol Várna mellett nyaralhattunk, innen azonban összes emlékem csupán egy testre csattanó medúzából, egy csapat vödörben üldögélő rákból, valamint egy gyönyörű zászlósróval ékes papírhajóból áll, amelyet Anna nővérem készített nekem, mikor lázasan feküdtem a hotelszobában, és állítólag félrebeszéltem.

Ha így folytatom, hamarosan végképp eltévedek a számomra fontos és zamatos, mások számára viszont teljesen érdektelen emlékek labirintusában. Igyekszem tehát a valóban lényeges dolgokra koncentrálni, azokra, amelyekből lényem mindmáig összeáll, s amelyek valamilyen irányba terelték sorsomat.

Gyakran jártam át a szomszédba, Lienerékhez, akiknek két lányuk volt, Kati és Zsuzsi – egyikük idősebb, másikuk fiatalabb nálam egy-két évvel. Gyuri bácsi, a lányok kövérkés apja egy autós újság főszerkesztője volt, este fáradtan jött haza, szájában cigarettával, s rekedt hangján úgy üdvözölte elé futó gyerekeit, hogy „lányok, lányok, földi boszorkányok”. Zsuzsiékkel nagyszerűen lehetett játszani papás-mamást, kincskeresést és bújócskát. Gyuri bácsi egy ízben elvitt minket kipróbálásra kapott Citroën-jén a Margitszigetre: az elképesztő autó induláskor felemelkedett, megálláskor lehuppant, s közben is úgy ringatózott, hogy kiszállásnál azonnal elhántam magam. Az igazi jó játékokat azonban barátommal, László Nanival játszottam, aki szépséges anyjával, testes, hangos apjával és nagyképű bátyjával a Szemere utcában lakott, és akinek csodálatos nyugati játékgyűjteménye, sőt még igazi filmvetítője is volt, két Popeye-rajzfilmmel: ezeket minden áldott alkalommal meg kellett nézmem. Feljárt hozzánk még anyám barátnőjének fia, Winternitz Tomi is. A tömzsi, energikus Tomitól azonban nagyon féltem, mert mindig verekedni akart. Sőt, egy ízben még a fejemet is betörte, amiért apja a szemem láttára elverte. E verés látványa százszor iszonyatosabb volt, mint a fájdalom az ömlő vérral együtt. Milyen erős a szag emlékezet! Zsuzsi, Nani, Tomi jellegzetes szagára ma is határozottan emlékszem, noha leírni képtelen lennék fogatékos eszközömmel, a szóval.

Ám társaságom e három személlyel korántsem ért véget: udvarunkon pingpongasztal állt, amely körül gyakran gyűlt össze a ház ifjúsága. A keramitkockás, porolós, ecetfás udvaron nagy élet zajlott, sőt, néha lemerészkedtünk a dohsgazú és sötét pincébe is, ahol egyszer egy ismeretlen fiú meg egy házbeli lány egyszerre kiabált rám, hogy „Tűnj a picsába!” Ez volt az első eset, hogy ezt mondták nekem, ezért emlékszem rá ilyen élesen.

No meg hát óvodába is jártam, nem is akármilyenbe, hanem magánba. Tani bácsi és Erzsi néni óvodája, torna- és vívóiskolája a Fürst Sándor utcában, a jégpályával – a későbbi új általánossal – szemben nyílt az ötvenes évek végén. Tani bácsi, igazi nevén Kaló József, bajszos, tar fejű, mokány magyar ember volt. A jutasi tiszthelyettesképzőben működött egykor mint vívótanár, ám sorsa úgy hozta, hogy bár semmi rosszat nem követett el, élete második felében újlipótvárosi úrigyerekekkel kellett vezeklésképpen foglalkoznia. Ezt igen ügyesen, katonásan és ellentmondást nem tűrően tette: folyton rúdra és kötélre kellett mászkálnunk, körbeszaladnunk a tornacipőszagú tornateremben, bordásfalon kellett tekeregnünk, plinten ugrálnunk, ezüst fakardokkal hadonásznunk, ám ha vége volt a tornaórának, mindig kaptunk egy nyálas ujjal – afféle szentostyaként – osztogatott málnacukrot és legalább egy darab szeretetteljes ütést a seggünkre. Ha nem egzecírozattak minket, kirándultunk is: főként a Harangvölgybe és a Tündérhegyre a 28-as busszal, amelynek ringatózó és ugráló végében nagyon jó volt sikoltozva föl-le röpködni, vagy nézni a busz felső kéményéből kiáramló sűrű füstöt, ahogy tovaforog a mögöttünk távolodó úton. Kétszer nyaraltam is Tani bácsiékkal a Szabadság-hegyen, valahol a Tündérszikla környékén, illetve a Mátrában, de onnét mindig meg akartam szökni, mert Tani bácsi irgalmatlanul megetette velem a mocsingokat is. Esténként viszont csodálatos élményben volt részünk: Erzsi néniék húsz év körüli fia, Hosszú – akibe mindhárom nővérem szerelmes volt – és egy másik, angol nevű fiú táborüzet rakott, és gitárkísérettel vadnyugati dalokat énekelt nekünk, olyasmiket, hogy „Kockás az ingem, pulóverem, övemben hordom revolverem”. Volt egy magányos indiánról szóló dal és egy olyan is, amelyben Jancsi és Juliska az erdőbe ment, s melynek végén a boszorkány elment dizóznak. Szerintem azóta imádok táborűz mellett üldögelni. Gitározni, vívni és énekelni viszont máig nem tudok.

Saját társaságomhoz számláltam még nővéreim barátnőit is, Jäckel Annit, Lamm Jutkát, Zsíros Rózsit vagy Szathmáry Katit, akik gyakran üldögeltek nálunk, és akiknek elbeszéléseiből számos fontos információt meríthettem a férfi-nő kapcsolatra vonatkozóan. Hát igen, a szex! Mások tapasztalatairól keveset tudok, ám számomra az erotikus izgalmak nem a kamaszkorral, hanem már a születéssel megkezdődtek, erre le merném tenni a nagyesküt. Nem tudom felidézni, hogy kibe voltam szerelmes először életemben, annyi azonban bizonyos, hogy már igen korán voltak erotikus álmaim és éberálmaim, amelyek gyakran olyan zenék dallamával is összefüggtek, mint a „Reszket a hold a tó vizén”. Erotikus álmaim akkori tartalmát szerencsére már nem tudom felidézni, ki tudja, mennyit szégyenkezhetnék miattuk így utólag. Jól emlékszem viszont, hogy elalvás előtt szívesen mesélgettem magamnak. Izgalmas történeteket képzeltem el, amelyek főszereplői általában szép és kegyetlen kalózlányok és királylányok voltak, sőt egyszer egy rajz-királylányba is belészerettem, aki Zsóka nővérem egyik könyvében lakott. Olyan erősen vonzott ez a rajzlány, hogy a könyvet vagy inkább füzetet, amelyben rejtezett, mindig csak lopva és egy-egy pillanatra mertem kinyitni, nehogy nővéreim észrevegyék rajtam bűnös felindulásomat. Erotikus játékokat is játszottam, elsősorban a szomszéd Zsuzsival meg avval a kislánnyal, akivel Győrökön nyaraltam együtt, de ezek elég ártatlanok lehetek, mert jól emlékszem, mennyire megdöbbsentett, amikor hatéves koromban,

Tihanyban, az újságíró-üdüdőben egy Márti nevű lány birkózás közben hirtelen lehúzt a fürdőgatyámat, és izzadt ujjáival megszorította a farkam. A nemi típusú izgalmak legfőbb forrását viszont, mint általában a gyerekek többségének, nekem is az orvosi vizsgálatok jelentették, különösen, mivel gyermekorvosunk, Farkas Éva néni – ez a középkorú, molett, fekete kontyú hölgy – különösen értett a teátrális előjátékokhoz, ráadásul ahhoz is ragaszkodott, hogy a vizsgálatokhoz mindig teljesen meztelenre vetkőzzem. Kora gyerekkoromból még két határozottan erotikus emléket őrzök: egyszer egy rokonunk elvitt a Palatinusra, és itt a női öltözőben kellett tartózkodnom egy darabig. Alátvány elbűvölt és halálra is rémített egyben. A másik effajta élményem helyszínét és idejét képtelen lennék meghatározni, csak arra emlékszem, hogy szabad téren, meleg napsütésben, meztelenül állok egy szappanos vízzel teli dézsában, és egy felgyúrt ujjú fehér inget viselő szép, szőke, fiatal lány mosdat. A dolog biztos megtörtént, erős gerjedelmemet is pontosan fel tudom idézni, ám érzelmeim teljesen időn és téren kívüliek. Lehetséges, hogy az „ewig Weibliche” mosdatta meg valahol az idők mélységes mélyén gyermekien férfias lényemet.

Mint már említettem, könyvek közt nőttem föl. Ezt szó szerint kell érteni, mert lakásunkat az idők folyamán fokozatosan valóban elborították a könyvespolcok. Teljesen körülvéve velük kisgyermekkoromban azonban csak apám szobája volt. Ebbe a szentélybe csak hétvégéken juthattam be, vagy akkor, ha fertőző betegként külön kellett aludnom. Szombat vagy vasárnap délutánoként viszont általában apám díványán heverésztem anyámé helyett, míg apám, íróasztala mögött ülve, az írógépét verte, s gramofonján Mozartot, Vivaldit, Schubertet hallgatott. Méretemnél fogva kezdetben elsősorban a polcok alsó fertályát ismerhettem meg. Míg nem tudtam olvasni, a képeket nézegettem, a Diótörőt, Wilhelm Busch rajzait, különösen a Max und Moritzot meg a Tobias Knopfot, a Nagy Világatlaszt, egy Villon- és egy Balzac-kötet remek és disznó képeit vagy a Nagy Francia Forradalom öt aranyszínű kötetét, amelyek fedőlapját sós ízű fémkeretbe foglalt festmények ékítették, s amely csaták és kivégzések mélységesen izgalmas ábráival volt teli. Mari nővéremnek hála már igen korán bepillantást nyerhettem az irodalom varázsvilágába, ő ugyanis imádott felolvasni nekünk: Dickenst, Conan Doyle-t prelegált nagy élvezettel és színes hanghordozással. Hatesztendős koromtól azonban végképp feltárult előttem a csoda: Mackó Úr különféle utazásaival, Pöttyös Pannival, Robin Hooddal, Dr. Doolittle-lal, Hagymácskával, a Trencsényi-féle mitológiával és meséskönyvekkel kezdtem, hogy hamarosan Cooperrel, Karinthyval, Rejtővel, Vernével, Mórával, Carl Mayjal, a Delfin Könyvek remekműveivel és H. G. Wells Világtörténetével folytassam. Tízévesen már Goldingot, De Costert, Mikszáthot, Arany Jánost, Anatole France-ot bújtam. Visszahúzódo kisfiúként a könyvek jelentették számomra a legfőbb gyönyörűséget, pontosabban az, ha anyám díványán, a barna pokrócba burkolózva Tyll Ulenspiegelgel járhattam Flandriát vagy Nemóval a tengereket, Mackó Mukival Máramarost és Csülökkel Oran kies kikötőjét. A versek világába szintén nyolcéves korom körül Karinthy Így írtok tíjének vezetésével jutottam. Szívdobogtató gyönyörrel töltött el, mikor megéreztem egy-egy Berzsenyi-, Arany-, Babits- vagy Petőfi-vers varázslatos ritmusát. A könyvek nekem mindig az élet sűrített, esszenciális formáját jelentették, és azt jelentik sajnos ma is.

A könyvek mellett természetesen a televízió is lenyűgözőtt, amely sokáig, talán nyolctíz éves koromig, mindössze egyetlen csatornán, s azon is csak heti öt nap, sugározta – délutántól este 11-ig – fekete-fehér, meglehetősen ideologikus műsorait. Én különösen a híradót, a futballt, a „Mach mit, mach besser” című NDK vetélkedőt, a szovjet „Mindent tudni akarok!”-ot és a – főként lengyel és csehszlovák – rajzfilmeket kedveltem,

de emlékeim szerint szinte mindent megnéztem, az esti mesétől és az amerikaiak ármánykodását leleplező bolsevik sorozatoktól (A nyomok a hetedik mennyországba vezetnek) a Timur és csapatán át a Halló fiúk, halló lányokig. Különösen a vasárnap délelőtti Foxi-maxi-filmeket élveztem: ilyenkor néhány szomszéd gyerek is átmerészkedett, hogy körünkben gyönyörködhesen az amerikai csoda számunkra is engedélyezett, ám mindenestre magyarosított morzsáiban.

A könyvek és a televízió mellett a mozi is alakította műveltségemet. Az iskolai ünnepek alkalmával egy sor remek szovjet filmet láthattam a Kossuth moziban – a Ballada a katonáról címűtől a Jégmezők lovagján át a Sivatagi tizenhármakig –, amelyeket azonban a nagy zaj, székresegés és folyamatos köpöcsövezés miatt nehéz volt élvezni. Szerencsére ezeket a filmeket a televízió is folyton ismételte. Szüleimmel láttam a Dunában az Óz, a nagy varázslót és a Hüvelyk Matyit, mindkettő elég félelmetes film volt, napokig nem tudtam utánuk aludni. Emlékszem még a kb. nyolcszor-tízszer megtekintett Fekete tulipánra és a Blood kapitány fiára is – ezeket már nagyobbacska koromban néztem meg Delonba és Sean Flynnbe szerelmes Zsóka nővérem, illetve az ilyen érzelmeket nem tápláló, de mozibolond barátom, Kun István kíséretében. E filmek kissé átalakítva és szép kislány szereplőkkel kiegészítve éberálmaimba is sokáig beépültek. Operába néha keresztanyám cipelt el, de mivel a szövegből semmit nem értettem, az énekesek pedig mind kövérek és öregek voltak, amúgy meg bűdös is volt odabent, ezek az előadások nem tettek rám semmilyen hatást. Jártam viszont bábszínházba, mégpedig az őszén is gyönyörű Péchy Blanka kezét fogva, többször is. Péchy apám betege volt, és ily módon hálálta meg a sikeres kezelést. A bábszínházat mindig élveztem, csak az zavart, hogy fehér ingben és nyakkendőben kellett mennem, e két dologtól ugyanis egész gyermekkoromban megmagyarázhatatlanul borzadtam. Mikor kisdobossá akartak avatni, az evvel járó fehér ingre és kék nyakkendőre tekintettel olyan hisztériát csaptam otthon, hogy anyám elvitt tanító nénim lakására, ahol Margit néni hosszas rábeszélésére adtam csak be a derekamat, s ígértem meg, hogy nem csinállok botrányt az ünnepélyen. Isten engem úgy segítjen, semmiféle politikai háttere nem volt az ügynek.

Ahogy a könyvek és a mozi világa a jót, úgy jelentette számomra a rosszat az iskola. A Kresz Géza utcai lányiskolába jártam – a fiúiskola a Sziget utcai frontról nyílt. A „lány” és „fiú” jelölés ekkorra már csak pusztán név maradt, hiszen a koedukáció minden általánosra kiterjedt. Az iskolát kezdettől gyűlöltem, részint mert kiszakított imádott otthonomból, részint mert teli volt hangos és verekedős fiúkkal, akiktől világlejtelenül rettegettem (máig női társaságban érzem csak igazán jól magam, s legjobb barátaim is nők). Megtörtént, hogy anyám elkísért az iskoláig, én vártam egy-két percig, majd utánaszaladtam, oly sebesen, hogy a táskám ugrált a hátamon. Pedig elsős-másodikos tanító nénim, Miklósváry Margit kiváló pedagógus volt, és velem különösen kedves – leginkább kölniillatára és kék golyókból álló nyak- és karláncára emlékszem –, ám mindez mit sem segített a dolgon. Nem tanultam rosszul, mégis mindmáig, ha rosszat álmodom, iskolában ülök, és olyan feladatokat próbálok reménytelenül megoldani, amelyeket rajtam kívül mindenki más ért. Ezekben az álmokban kítaszított vagyok és alacsonyabb rendű: ez lehetett tehát az alapézés, amely az iskolában eltöltötte a lelkem. Ráadásul a mi időnkben még mártogatós tollal kellett írni, s míg a mellettem ülő emnens lányok makulátlan füzetükbe magabiztos mosollyal rótták gyöngybetűiket, az én füzetem csupa paca és gyűrődés volt, ákombákom szörnybetűkkel teli katasztrófa. Máig nem feledhetem a tanterem tinta- és szénszagát, az ablakokat borító népi szöttek függönyök mögött sötétlő reménytelen estét (ekkoriban még hol délelőtt, hol délután kellett iskolába járnunk), a napközis folyosó pállott kelkáposztaillatát vagy a vécé maró

húgyszagát. No és az iskolának voltak még egyéb kellemetlen vonzatai is: a korán kelés, a tornaóra, a szünetekben elszenvedett inzultusok (nagyon vézna és kicsi voltam, így mindenki kedvére kínozhatott, néhány debella lányt is beleértve), az oltások, no és a tanulás és leckeírás, amit minden normális gyerek halálosan gyűlöl. Én ráadásul az iskolában kaptam életem első pofonját is a különben jószágos Mester Edit nénitől, kilencéves koromban, igazságtalanul. Még a szemüvegemet is le kellett vennem hozzá.

Az iskolának azonban voltak előnyei is, a barátok és a szép lányok. Általános alsó tagozatában két barátom volt: Nagy Jancsi és Kun István. Nagy Jancsi szófukar, kerek fejű kisfiú volt, főként katonást játszottam vele nálunk vagy az ő szoba-konyhás lakásukban, a trafikban két forintért kapható műanyag katonákkal és tízforintos zöld tankokkal. Nagy Jancsit később, úgy második vége felé felváltotta Kun István, az első igazi barátom. Máig nem értem, hogyan kerültünk össze: Kun ugyanis az iskola réme volt, nagydarab, iszonyú erős, féktelen, ám lelke mélyén érzékeny és meghatóásra igen hajlamos fiú, aki verseket írt indiánokról, természeti jelenségekről, sőt magáról Leninről is, de seprűvel kergette meg a napközis tanárnőt. Örökké ideges, kövérkés édesanyja és vörösös hajú, szikár katonatiszt apja rendszeresen verte őt, némi joggal, mert jó szándékai ellenére folyton rosszkodott: egyik áldozatát egyszer a mentő vitte el. Velem azonban atyai jóssággal bánt, dédelgetett, és hálásan kacagva hallgatta kisokos bölcselkedéseimet. Nővéreimmel is jó viszonyban állott, fejét ingatva, ritmizálva hallgatta lemezeiket, és legszívesebben egész nap nálunk üldögélt volna, ha anyám engedi. Kunnal sokat sétálgattunk iskola után, s remek játékokat játszottunk: ólmot öntöttünk, valódi lövésre képes ágyúkat készítettünk tollbetétből és parafa dugóból, lefejtettük a Rigó Jancsi nevű eszpresszó székeiről a huzalborítást, hogy kulcstartót fonjunk belőle, lovagost játszottunk a Bagolyvár nevű romház udvarán, idegesítettük Kuk Miksát, a Visegrádi utcai zöldségest, látványos átkozódásra készítettük a Katona József utcai kalapos nénit, és szerelmes leveleket írtunk álnéven különféle lányoknak. Kun Istvánnak erős, férfias izzadságszaga volt, amit én különösen csodáltam benne. Remekül egészítette ki szemüveges, vézna, könyvmoly lényemet a maga nyers életerejével.

No igen, apró termetem és fejletlenségem sok bánatot okozott nekem: a tornasorban mindig az utolsó helyen álltam, mindenki meg tudott verni, ráadásul ügyetlennek is bizonyultam, akár fociról, akár tornamutatványokról volt szó. Az előbb említettem a szép lányokat. Nos, kiskoromban a lányok egyszerűen tudomást sem vettek rólam, legfőljebb ölelgettek és csiklandoztak, vagy lekezelően nevettek hülye vicceimen. A magamfajta apró és nevetséges gyerekek általában öniróniába és örökös viccelődésbe menekülnek, csupán azért, hogy miattuk nevessenek, ne pedig rajtuk, illetve, hogy bohóckodásukért cserébe az erősek befogadják és a közös konchoz engedjék őket. Én is így tettem, de a humor sovány vigasz, a magányosság, kivetettség egyik legfőbb jele. Nem véletlen, hogy a zsidó humor olyan jó, ám mondjuk a viking nem annyira. Ha azonban már itt tartunk, hadd szóljak néhány szót a zsidóságomról is.

Szüleim és felmenőim mind zsidók voltak: éppen ahhoz a generációhoz tartoztak, amelynek az üldöztetés vastagjából jutott. Apám és anyám vidéki rokonai nagyrészt Auschwitzban vagy valamelyik országút mellett végezték, apám apja és három apai nagybátyja sem jött soha vissza a deportálásból, imádott felvidéki rokonságából pedig hírmondó is alig maradt. Családom egyes tagjai ezért jogos sértettséggel, hogy ne mondjam, utálattal tekintettek goj honfitársaikra, s ki nem fogytak a panaszáradatból. A zsidó szót azonban, különösen anyai rokonaim, mindig halkan, lesütött szemmel – vagy éppen franciául – ejtették ki, amiből arra következtettem, hogy zsidónak lenni valamiképpen sokkal szégyenletesebb és titkolnivalóbb tulajdonság, mint mondjuk a

nyíltság. Rokonaim közül senki nem járt semmilyen templomba, azt hiszem, Istenben sem hittek, ám kommunista sem akadt túl sok köztük. Világnézetileg tehát semlegesnek voltak tekinthetők. A Rákosi-rendszert ugyanúgy utálták, mint a korábbi keresztény kurzus világát. Anyám mesélte, hogy '56-ban anyai és apai nagyanyám egyszerre perdült táncra örömében, mikor Gerő megbukott. Hamar kedvüket szegte azonban, hogy nagyapám ajtajára valaki pár nap múlva krétával hatágú csillagot rajzolt, és hogy az utcán hamarosan ugyanolyan vagy éppen ugyanaz a fegyveres sópredék hangoskodott, mint tizenkét évvel korábban. Nem csoda, ha viselkedésüket erős óvatosság jellemezte. Minket négyünket például szüleink egytől egyig, für alle Fülle, megkereszteltettek, igaz, keresztszüleink többnyire néhai zsidók voltak. Anyám továbbá a lelkünkre kötötte, hogy ne hangoztassuk zsidó származásunkat, mert „nem kell avval dicsekedni”. Ugyanakkor apám, akiből egyébként mindenfajta gyűlölet vagy általánosításra való hajlam hiányzott, arról tartott előadást otthon, hogy a zsidók milyen fontos szerepet játszottak a kultúrában, tudományban, művészetben, és hogy büszkének kellene lennem a népre, amelyből származom. (Apám egyetlen esetben engedte meg magának a rasszizmust: a rosszul sikerült süteményt savanyú arccal mindig „keresztény tésztát”-nak bélyegezte.) Az apai és anyai instrukciókat, valamint az otthon hallott megjegyzéseket, beszélgetésfoszlányokat összerakva s mindezt megtévezve osztálytársaim szófordulataival, illetve a katolikus anyaszentegyházhoz fűződő különös viszonyommal, a legtöbb, amire juthattam, a tanácsstalanság volt. E mélységes szorongásba torkolló tanácsstalanságot – szerintem inkább később, tízéves koromtól – egyes szörnyű olvasmányaim, Schwarz-Bart „Igazak ivadéka”, Keszi Imre „Elizium” vagy épp Peter Weiss „Vizsgálat” című könyvei és a tévében-moziban látott dokumentumfilmek olyannyira felerősítették, hogy a zsidó szó hallatán sokáig szinte fizikai rosszullét fogott el. Osztálytársaim – a zsidókat leszámítva – szinte mind többé vagy kevésbé antiszemita neveltetésben részesültek, élvezettel mondogatták a „doremifaszolátidó, szalonnát zabál a zsidó”-hoz hasonló, alapjában ártatlan, engem azonban sokkoló mondókákat, auschwitzosat játszottak, egymást minden hátsó szándék nélkül „geci zsidráknak” szidalmazták. Én nem tudtam, hogy mindez nem ellenem irányul, hanem csupán a magyar nyelvi kultúra része, közönséges beszédfordulat. (Igaz, találkoznom kellett elég sokszor igazi zsidóellenességgel is, különösen leányfalusi társaságom körében.) A zsidósággal kapcsolatos szorongás alól csak sokkal később, egyetemista koromban és feleségem családját megismerve szabadultam föl némileg. (Megjegyzem, anyósom apja nyilas pártszolgálatosként halt meg Budapest ostromakor.) Ám, azt hiszem, ettől fogva éppen az ellenkező végletbe estem, sokáig héberül tanultam, zsidó közösségekbe jártam – amelyekben kifejezetten kellemetlenül éreztem magam –, zsidó témájú írásokat publikáltam, és ma is, ha lehet, azonnal környezetem tudtára adom zsidó származásomat, megelőzendő a kellemetlen helyzeteket. A legnagyobb baj azonban az, hogy a zsidóság számomra mindmáig gondot jelent, a kelleténél többet foglalkozom evvel a témával, és eleve gyanakvó és ellenséges vagyok minden olyasmivel szemben, ami tapasztalatom szerint – noha esetleg önmagában ártalmatlan – az antiszemitizmus előszobája lehet. De ez már igazán nem tartozik ide. A fent vázolt komplexus tízéves korom előtt talán még nem nehezedett rám túlságosan, de csírái már bizonyosan kora gyermekkoromban kialakulhattak bennem.

Mindeddig azonban nem foglalkoztam kellő részletességgel azokkal, akik személyiséget a leginkább alakították, nevezetesen szüleimmel és testvéreimmel. Kezdjük az utóbbiakkal.

Négyen voltunk testvérek, három nővérem legfiatalabbika is négy esztendővel volt idősebb nálam. Ennek következtében személyemet kellemes dédelgetés és szeretet vette

körül, úgy is mondhatnánk, hogy a családban én töltöttem be – s töltöm be ma is, kilencvenkilősen – „az aranyos és vicces kis hülye” szerepét. Különösen két idősebb nővérem, Mari és Anna ajnározott a kelleténél inkább. Minthogy Mari nővéremnek éppen a tizedik születésnapján jöttem a világra, „ajándékcsomagjának” tekintett, és soha életében egyetlen rossz szót nem szólt hozzám. Mari – aki legidősebb testvérhez méltóan az aprólékosság, kötelességtudat és a rend bűvöletében élt – kamaszkorára, mire én megismertem, ki tudja, miért, meglehetősen gátlásos, visszahúzódó lánnyá fejlődött. A fürdőszobába mindig egy nagy csikos kalapdobozzal vonult be, amelyben kincseit, krémjeit és festékeit tartotta, órákig piperészkedett, ha tehetett. Barátnőivel – hozzá hasonlóan gátlásos lányokkal – alig járt el programokra, leginkább olvasott, evett, vagy a televízió előtt üldögélt steppelt pongyolájában, és gyakran, könnyen fakadt sírva.

Nálam hét évvel idősebb Anna nővérem pont ellentéte volt Marinak. Ő világeletemben csak társaságban érezte jól magát, akkor, ha szerepelhetett, ha bizonyíthatott – és mindig mindent felsőfokon teljesített is. Tehetsége sokirányú volt, bármibe fogott, mindig könnyedén ő lett a legjobb, akár rajzról, akár versírásról, akár tanulásról, sportról, akár pedig később a szakmájáról volt szó. Azt hiszem, élete célja mindig is az volt, hogy környezetének szeretetét és elismerését megszerezze, ami folyamatosan sikerült is neki, igaz, néha rendkívüli erőfeszítések árán. Például csak avégett, hogy egyik gyerekkori barátnője elismerését elnyerje, az ötvenes évek közepén katolikus hittanra is képes volt eljární, sőt egészen az első áldozásig jutott. Nővérem első barátja egyébként, Tamás – akivel Anna hét évig „járt” –, igen fontos szerepet játszott életemben, ám mivel ő csak kilenc-tíz éves koromtól lépett a családukba, ezúttal nem írok róla többet.

Legközelebb hozzám nálam négy évvel idősebb Zsóka nővérem állt, vele játszottam, beszélgettem és vele verekedtem is a legtöbbit. Zsóka cigányosan sötét bőrű és hajú, éles eszű, korán és hevesen kamaszodó lány volt, talán az egyetlen négyünk közül, aki szüleimnek – és testvéreinek – komoly gondokat okozott serdülőkori agresszivitásával, lázadásaival és folytonos, mindig elevenre tapintó kellemetlenkedésével. Zsóka kifejezetten szeretett kínozni engem: társasjáték közben csalt, és ha vesztettem, kinevetett, minden ügyetlen szavamért kegyetlenül kigúnyolt, ha pedig az idegeire mentem, kihasználva a köztünk lévő korkülönbséget, gyakran kegyetlenül el is páholt. Néha bizony meg tudtam volna ölni, egyszer szinte eszemet veszítve, késsel kergettem végig a lakáson. Társaságát ennek ellenére imádtam, ha lehet, a nyakán lógtam, és ittam minden szavát. Zsóka mindvégig nagyon jó tanuló volt, orosz–angol szakos tanár lett, hozzáment első nagy szerelméhez, akinek három rendkívül jól sikerült gyereket szült – valójában négyet, de egyikük kevésbé élte túl születését. Zsóka azonban harmincnégy évesen, váratlanul, mellrákban meghalt, abban a betegségben, amelytől egész életében rettegett. Halálát máig nem tudtam kiheverni, de nem is szeretném soha.

Ami a külsőnket illeti, gyermekkorunkban mind a négyen igen soványak, ikszlábúak, sötétbarna hajúak és azt hiszem, elég csúnyák voltunk. Legjobban a fogazatunk hasonlított: valamennyien anyám nagy lapátmetszőfogait örököltük. Kamaszkoruk végére azonban nővéreim mind kivirultak, megteltek, megbögyösödtek, és noha egyikük sem volt olyan magas, mint anyám, azt hiszem, mind határozottan csinosak, úgynevezett „jó nők” lettek. Én pedig későn ugyan, de magasabbra nőttem, mint apám, és életem bizonyos időszakában, ezt dicsekvés nélkül mondhatom, igencsak tetszettem a hölgyeknek, aminek közülük jó páran adták tagadhatatlan tanújelét.

Otthonunkban a sok nőnek és a zsidó hagyományoknak köszönhetően állandó zaj uralkodott, mindig mindenki beszélt, megbeszélt, kibeszélt, elemzett, panaszkodott és vitatkozott. Ennek voltak előnyei, például a családukban minden téren uralkodó és

apámra is érvényes, folyamatos kritikán alapuló demokrácia, vagy az, hogy ma is könnyen kommunikálok, sőt szerintem íráskészségem is részben e folyamatos edzőmunka eredménye. Ám e szellemiségnek akadtak súlyos hátrányai is. Az ugyanis, hogy ha az embernek minden szavára figyelnek, minden hibájára könyörtelenül azonnal lecsapnak, és minden tévedését éveikig, sőt évtizedekig gúnyosan emlegetik, erős gátlásokat okozhat az erre alkalmas lélekben. Ugyancsak borzasztó élmény, ha állandóan kritizálnak, elemeznek, kibeszélnék és ledorongolnak bennünket, ha legszentebb érzéseinkből is viccet faragnak, és különösen, ha minden barátunknak és partnerünknek is, megjelelése után azonnal, hasonló sors jut osztályrészéül. Igaz, ez a folyamatos piszkálódás olyan vastag bőrt is eredményez, amelynek az életben igen jó hasznát veheti az ember.

Anyámat már említettem a korábbiakban, mint szellemi fejlődésem korai szakaszának legfőbb irányítóját. Anyám jó módú ügyvéd lányaként, egy Pannónia utcai – apja által épített – családi házban töltötte boldog gyermekkorát. A számtannal támadt súlyos problémái megakadályozták abban, hogy leérettségizzen, így egy Sion nevű titkárnőképzőt végzett el csupán. Mivel gyermekkorában „reichsdeutsch” nevelőnők gardírozták, e nyelvet tökéletesen, ám – köszönhetően egy Svájcban töltött intézeti évnek – érezhető svájci kiejtéssel beszélt, de jól tudott franciául, angolul is beszélni-olvasni egyaránt. Mivel pedig politikusainknál sokkal okosabb édesapja a Szovjetunióknak való hadüzenetkor azonnal átlátta a helyzetet, s lányát oroszul kezdte taníttatni, e nyelven is megtanult némileg. Védett gyerekkorának a '44-es német megszállás vetett véget, ám a bujkálást és az életveszélyeket – amely a nyilasház pincebörtönét is magában foglalta – jó kedéllyel élte meg. Mint utóbb mesélte, inkább izgalmas kalandnak tekintette az átélt megpróbáltatásokat, amelyeket néha elképesztő szerencsével, szüleivel és öccsével együtt, sikeresen túl is élt. Még '44 tavaszán, apja utasítására, aki azt remélte, hogy mint férjes asszony, elkerülheti majd a munkaszolgálatot, hozzáment apámhoz, akit a menyegző előtt csak egyszer látott, ám szülei legnagyobb megdöbbenésére '45 tavaszán nem vált el tőle, hanem további negyven évig mellette maradt, és négy gyermeket szült neki. Apám mellett ugyanolyan védett és anyagilag gondtalan életet élt, mint korábban otthon, ám sorsa mégsem bizonyult felhőtlenül boldognak, hiszen harmincnyolc évesen rák támadta meg, amely miatt rettenetes műtéten kellett átesnie. Energikus és egyben flegma magabiztosságával azonban e szörnyű csonkításon is túltette magát, biztos kézzel irányította háztartását és gyermekei neveltetését. Jellegzetes, kevésbé nőies, kifelé irányuló, nagy lépteivel, karján kosárral járta az Újlipótváros utcáit, ahol szinte mindenkit ismert, és mindenkit kifaggatott, hogy friss ismereteit azonnal megossza a legközelebbi szembejövővel. Anyám sokat olvasott, „uram”-ként emlegetett apámra tekintettel igazi irodalmat is, ám főként angol vagy német ponyvák tömegét. Elkísérte férjét a kötelező koncertekre, vendégségekre – az előbbieken aludt, az utóbbiakon nagy elánnal társalkodott művelt témákról –, leckét írt, tanult velünk, családi történetekkel és pletykák tömegével traktált bennünket, anyjával és öccsével veszekedett (apámmal soha), és elképesztő energiát fektetett abba, hogy minél kevesebbet költjön. A spórolás valóságos mániájává vált, különösen azok után, hogy '60 körül feladta klinikai könyvtárosi állását, és háztartásának, családjának védfalai mögé vonulva vissza, teljes anyagi függőségben kellett élnie. Anyám, azt hiszem, szép nő volt, bár anyja küllemét egyetlen gyermek sem képes objektíven megítélni, ahogyan azt sem ítélem meg, vajon boldog volt-e az élete. Remélem, igen, hiszen családjá, nagyrészt neki köszönhetően, kivirágzott, megsokasodott az idők során – tizenkét unokája született – és e család zöme mindig töretlen szeretettel vette őt körül. Apám elvesztésétől kezdve csak furcsa határozatlanság lett úrrá rajta, nővérem halála azonban már teljesen elvette az életkedvét. Halála

rettenetes volt: valamilyen idegrendszeri betegség következtében előbb megbolondult, majd szinte teljesen megbénult. Fél év haldoklás után, 80. születésnapja előtt pár héttel halt meg férje volt klinikáján. Isten vagy a sors sajnos mélységesen igazságtalan, de avval vigasztalom magam, hogy egy olyan világ, ahol a gonoszokat, amellet, hogy egész életükben gonoszoknak kellett lenniük, még meg is büntetik, a jókat pedig, akik egész életükben jók lehettek, mint anyám, még meg is jutalmazták, sokkal szörnyűsebb és igazságtalanabb volna a létezőnél.

Utoljára hagytam apámat, akit világeletemben csodáltam, és mélységesen szerettem, ám akivel, mint minden fiúnak az apjával, nekem is meg kellett vívnom saját harcomat. Apám családjáról, származásáról már írtam, ám minderről ő maga is írt, ha nem is teljesen tárgyilagosan, „Az évszázad gyermeke” című könyvében. Apám, a hihetetlenül művelt, több nyelven beszélő, Európa-hírű belgyógyászprofesszor, sikeres író, „közéleti személyiség” valóságos olümposzi istenként lebegett fejünk felett. Nem sokat láttunk belőle, hiszen reggeltől késő estig dolgozott vagy olvasott, csak vacsoránál és a hétvégi ebédeknél ereszkedett le közénk: ilyenkor aztán versengve próbáltuk atyai figyelmét dicsekvésünkkel és szellemeskedésünkkel felkelteni. Ha pedig valami halaszthatatlan ügyben mégis meg kellett zavarnunk őt a munkában, szemüvegét a homlokára tolvá, türelmetlenségét rosszul leplező, jóindulatú mosollyal hallgatott végig bennünket, majd egy-két általában gúnyos szóval elintézte ügyünket. Csakhogy ez az egy-két szó sokszor úgy döfött a szívünkbe, mint valami izzó tőr, mély s tartós sebet ejtve, mely évtizedekig sem gyógyult be olykor. Megesett ugyan nagy ritkán, hogy apánk vasárnap délelőtt kocsin elvitt bennünket kirándulni a Pap rétre vagy Nagykovácsiba, később már csupán Leányfalura – ilyenkor azonban megérkezvén, félrevonult olvasni; hosszabb társalgásra vagy pláne játékra rávenni nem lehetett soha. Nyaralni szinte sosem jött velünk, mert az vétkes idővesztéséget jelentett volna számára. Ezért is érintett igen mélyen, amikor egyik – óvodáskori – születésnapomra saját kezűleg készített kis papírfaluval lepelt meg – természetesen rajzolni is csodálatosan tudott –, amelyben az igazi házak közt emberek, tehenek és disznók tanyáztak, vagy mikor másszor leült velem cselencsezni, és végigjatszotta a hosszadalmas partit. Apám, aki negyvenhat évvel volt idősebb nálam, valóban imponáló ember volt, hibátlan szabatossággal fogalmazott, minden kérdésre tudta a választ, sokat keresett, mindig szürke öltönyben járt, magas volt, krumpliorrú, szemüveges és tekintélyes, hajhálóban aludt, és úgy hívták, hogy professzor úr, az utcán pedig mindenki előre köszönt neki, még nagyon híres emberek is alázattal emelték meg látára a kalapjukat. Egy ízben bevitt a klinikájára – mert neki olyan is volt –, ahol hőként láttam, hogy kopasz, fehér köpenyes orvosok és ijesztő, fonendoszkópos doktor nénik hajlonganak előtte, mézesmázos mosolyokat eresztve felém. Ezt a lenyűgöző élményt alig ellensúlyozta az a tény, hogy Apu sliccelt hálóingben aludt, hogy nyusziarcot tudott vágni, s hogy alvás után mindig kifordult a füle, amit kézzel kellett visszafordítani. Később, már késő kamaszkoromban jöttem csak rá, hogy apám sem tökéletes, mulatságosan hiú, szeret megalázni másokat, stréber, sznob, és egyéb bűnei is vannak. Sőt, jól emlékszem, tizenhat évesen egy nauplion-i hotelszobában, életemben először arra is rá kellett ébrednem, hogy öreg, ami igencsak megrázó felfedezés volt számomra. Apám életének utolsó negyven éve valóságos diadalmenetnek tekinthető, csaknem mindent elért, amit ép ésszel kívánhat az ember. Ám azt, hogy ő miként élte meg ezt a negyven évet, soha senki nem tudhatja meg. Apu hetvenhárom éves korában, gyomorrákban halt meg, hosszas szenvedés után, morfiummámorban. Azt hiszem, tévedtem kamaszkoromban, mégiscsak tökéletes ember lehetett.

Most, hogy családtagjaim bemutatásával végeztem, látom, mennyire nem ismerem őket. Az, amit én láttam belőlük, egyetlen kép a sok lehetséges közül. Igazi lényükről, titkaikról, vágyaikról nyilván ugyanúgy nem tudok és sejtjek semmit, mint ők az enyémeikről. Bár bizonyosan közelebb kerültem hozzájuk, mint ismerőseik többsége, számomra is csak egyfajta imágót, álarcot mutattak, és ha olykor-olykor az álarc mögött valódi vonásaikat felvillanni véltem, talán csak érzékcsalódás áldozatául estem. Ám az is lehet, hogy nincs is valójában énünk, nincs valódi személyiségünk, hanem csak annak a sokféle képnek vagyunk végösszegei, amelyet a külvilág alkot rólunk, illetve mi magunk alkotunk önmagunkról, ráadásul ezek a képek is folyamatosan változnak az idők során. Az ókori görög bölcs felhívása: „ismerd meg önmagad”, tehát valójában olyan labirintus bejáratát ékítő felirat csupán, amelyből soha nincs menekvés, és amelynek mélyén még Minotaurusz sincs.

Személyiségemet a családon, az óvodán-iskolán, a barátokon és a könyveken túl azonban még sok minden alakította. Nagyjából tízéves koromig asztalos szerettem volna lenni, és ebben Bathó Miklós játszotta a főszerepet, aki konyhánkat újíttotta fel, majd több könyvespolcot és ágyat is készített számunkra. Miklós munkájának nemcsak teremtő szépsége, tempója, pontossága és látható eredménye nyugtázott le, hanem csodálatos enyv-, firnisz- és fenyőillata is. Órákig bámultam, ahogy gyalul, fűrészel, szeretettel simogatja az anyagot, illeszt, mér és ragaszt. Karácsonyra fadobozos asztalos-szerszámkészletet kértem szüleimtől, amelyet meg is kaptam. Hosszú éveken át próbáltam utánozni Miklós alkotóművészetét, szinte teljesen sikertelenül, de ez sem keserített el, csupán családom és társadalmi osztályom erős nyomása térített el végül attól, hogy az asztalosi pályát válasszam. Vajon milyen asztalos vált volna belőlem? Kézügyességem nincs, tárgyi alkotóerőm, képzeletem is hiányzik, egyedül a fát, a fa testének meleg tapintását, eleven illatát szeretem ma is: vajon elég lett volna ennyi is ahhoz, hogy e hivatásban boldogságra leljek?

Anyámmal sokat jártam különféle ősi és nem létező neveket viselő boltokba is. Anyám a péket makacsul Gláznernek, a csemegeboltot Picknek, a büfét Ilkovicznak, a tisztítót pedig Huppertnek nevezte, mintegy semmibe véve a szocializmus vívmányait. Gyakran vitt magával a Lehel téri piacra is, ahol sokáig válogatott, alkudozott és veszekedett a kofákkal, és ahol végül kedvenceimmal: egy szelet fanyar és homlokizzasztó parasztgomolyával, maróan csípős zöldpaprikával vagy lépes mézzel jutalmazta segítőkészségemet. Hazatérve segíthettem az ebéd előkészítésében is, borsót, babot fejthettem, diót törhettem, hajthattam a darálót, gyúrhattam a tésztát, s figyelhettem, ahogy az étel csodája készül. Sok időt töltöttem a konyhában, ahol mindig jutott számomra valami finyencség, forró sültzsírba forgatott kenyér, töpörtyűdarab, forralt tej bőre, süteményszél, meleg, vajjas-snidlinges kenyérsercli. Emlékezetem szerint rendkívüli véznaságom ellenére mindig is imádtam enni, sőt inni is: szüleim botránkozására kiskorom óta kedveltem a sört és a bort, sőt az általuk okozott mámort is. Apám italok tömegét kapta ajándékba betegeitől, ő maga azonban a szilveszteri pohár pezsgőn kívül soha egyetlen kortyot nem ivott. Az italok a sarokszobai tabernákulumban álltak, sokszor évekig is bontatlanul. Zsóka nővéremmel néha titkon kinyitottuk a tabernákulum ajtaját, és beleittunk az üvegekbe: fantasztikus élmény volt a lopott gyönyör, a csodálatos zamatú mámor, amelyet a megdézsmált italok okoztak nekünk. Emlékszem, ahogy Zsókéval boldog és cinkos mosollyal fekszünk közös ágyunkon az elfogyasztott egy-két korty gin enyhe, borókaízű szédületében. Zsóka ajkához emeli a mutatóujját, úgy jelzi némán: soha erről egy szót sem. Látod, Zsozó, mostanáig hallgattam, de egyszer úgymint minden kiderül.